

Загрійчук І. Д.

Український державний університет залізничного транспорту

ДУХОВНІСТЬ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЯ

Постановка проблеми. Пошуки способів осмислення людського буття, яке суттєво відрізняється від буття природи та органічного світу, з вищими тваринами включно, привели до кристалізації у філософському дискурсі поняття «екзистенція». Воно повинно було фіксувати особливий характер людського існування, який полягав у тому, що буття людини є таким, що само себе усвідомлює. Іншими словами, це є мисляче буття.

Про людину як мисляче буття говорилося різними філософами і не раз. Так, наприклад, французький вчений і філософ Б. Паскаль називав людину «мислячою тростиною». Про єдність душі і тіла, хоч і досить своєрідно, говорив Фома Аквінський. Про екзистенційне мислення, що суттєво відрізняється від мислення наукового, досить ґрунтовно міркував С. Кіркегор.

Однак, термін «екзистенція» надійно закріпився у філософському вжитку завдяки німецькому філософу М. Гайдеггеру з виходом у світ його праці «Буття і час». Хоч автор цієї філософської розвідки екзистенціалістом себе не вважав, однак це не завадило філософській спільноті сприйняти його як родоначальника екзистенціалізму.

Беручи до уваги сучасні проблеми в розвитку духовності, є можливість і необхідність застосувати теоретичні розробки представників екзистенціалізму до їх аналізу та осмислення.

Мета дослідження. Оскільки на сьогоднішній день проблеми духовності в суспільстві стоять досить гостро, видається, що можливості екзистенціалізму як певного філософського дискурсу, певного способу аналізу та прояснення сутності духовності, використовуються не досить ефективно. Відповідно, метою даного дослідження є експлікація можливостей екзистенціального бачення світу та застосування інтенцій даної філософської течії до аналізу духовності як суттєвого феномену історичного процесу.

Стан наукової розробки теми. Можемо стверджувати, що екзистенціалізм як філософська течія і спосіб аналізу людського буття бере свій початок у кінці першої третини ХХ століття. Серед багатьох новацій, які продемонстрували представники екзистенціалізму, є твердження, що людське мислення тісно пов'язане з внутрішнім життям людини, з її глибокими, інтимними переживаннями.

Здавалося б, що тут мова йде виключно про ірраціональне ставлення до світу. Саме так здебільшого і трактується творчість М. Гайдеггера сучасними коментаторами [1;2;3]. На це є підстави і досить серйозні. Адже твердження, що екзистенційний мислитель суттєво зацікавлений в своєму мисленні, що він існує в ньому, що екзистенційне мислення – це свідомість, що страждає, турбується, переживає.

Не залишає сумнівів, що мова йде саме про суб'єктивний, непонятійний, а значить не загальний, ненауковий і навіть ірраціональний характер такого мислення. Однак, інтерпретація будь-якого тексту і визнання читача його співавтором, дозволяє нам прочитати М. Гайдеггера дещо іншим способом.

Основний зміст дослідження. Трактування М. Гайдеггером людського буття через категорію «турбота» є результатом усвідомлення людиною того факту, що вона живе в часі. Власне про це свідчить сама назва наукової праці німецького автора, де поєднуються буття і час. Для людини існувати в часі означає усвідомлювати свою тимчасовість, свою скінченність, свою смертність. Це врешті-решт є усвідомлення своєї відкритості до світу, прийняття того, що ми не знаємо, що нас очікує завтра і чи для нас це завтра взагалі наступить. Усвідомлення смертності висуває перед людиною необхідність «розібратись» з власним буттям, осмислити його, пізнати його сутність.

Позначивши буття поняттям «турбота», М. Гайдеггер виділив в ньому найголовніше, а саме: існувати в часі і нічим не перейматись, не турбуватись ні про що людина просто не в змозі. Правда, «безтурботний» ім'ярек нерідко на знак заперечення цього факту виставляє свою власну «безтурботність». Але тут слід сказати, що хоч філософія й тісно пов'язана з життям, з практикою, з емпіричною дійсністю, однак жоден приклад із повсякденного життя не вичерпує глибокого змісту філософських істин. Одночасно, невірно заперечувати того факту, що в окремих, одиничних явищах загальна сутність все ж таки проявляється.

Для «безтурботного» завжди можна привести безліч фактів із його власного життя, коли він не слідує так званій «безтурботності». Для студента, наприклад, розвінчанням його «безтурботності» є навчання в університеті, змістом якого є його «турбота» про своє майбутнє. Підтвердженням доречності назвати структуру людського буття «турботою» служать також народні прислів'я та поговірки. Одна із них звучить так: «готуй сани влітку, а воза взимку».

Турбота, стурбованість у філософії екзистенціалізму носить зовсім не психологічний характер. А тому, якщо будь-хто з нас, хто вирізняється психологічною стійкістю, врівноваженістю, не проявляє хвилювання та страху за своє майбутнє, тобто особливо не переймається своєю будучністю, це ще не означає, що його життя позбавлене турботи.

Турбота – це небайдужість до власної долі, це характеристика активного життя, це, врешті-решт, необхідність щоденно розв'язувати життєві проблеми. Останнє є притаманним людині культури. Культурне життя – це завжди спроможність фіксувати проблеми, формулювати їх, усвідомлювати та розв'язувати. Без високої освіченості, духовності справитись належним чином з життєвими проблемами практично неможливо. Втім, турбота не лише про себе та своє, але й про інших, відповідальність перед ними – це те, що свідчить про Духовність.

Оскільки «турбота» в філософії М. Гайдеггера відображає структуру буття людини, то варто проаналізувати також і її.

Внутрішня диференціація людського буття складається з трьох модусів: «буття-у-світі», «буття-при-внутрішньо-світовому-сущому» та «забігання вперед».

Перша іпостась буття фіксує «закиненість» людини у світ. Це означає фактичність нашого існування, яке можна тільки прийняти, оскільки ми приходимо у цей світ не з власної волі, а тому ні змінити, ні відмінити цієї фактичності ми не спроможні. Практично це ніщо інше як наше минуле. Причому сказане стосується не лише нашої появи у світі, але й того, що створено нами в процесі минулого життя. Все, що нами вже зроблено, неможливо скасувати ніяким чином.

«Буття-при-внутрішньо-світовому-сущому» відображає теперішній модус нашого існування. Він означає нашу приреченість речам. Ми живемо серед речей, самі є тілесними істотами, однак тілесність не вичерпує нашої сутності. Ми можемо «зливатись» з речами, можемо їм уподібнюватись, можемо служити їм, але тоді це вже не буде по-справжньому людське існування. Це буде існування речі серед речей, предмета серед предметів.

«Забігання вперед» – це модус, що відображає особливість людського буття, яка полягає у безперервному виході за власні межі. Будучи свідомою істотою, індивід живе мріями, планами, сподіваннями. Але власні наміри для людини є не лише предметом мрій. Як цілеспрямована істота, людина прагне свої наміри втілити в життя, реалізувати їх.

«Забігання вперед», слідуючи міркуванням М. Гайдеггера, можна ще назвати проектом. Це означає, що людина сама себе формує, змінюється у відповідності зі своїм проектом. А тому, за визначенням того ж автора, «людина не є тим, чим вона є». Вона завжди є чимось більшим, ніж буття «тут» і «тепер». Людина, окрім свого безпосереднього існування серед речей, в тілі матеріального світу, ще й існує опосередковано завдяки своїй свідомості, своєму розуму. А це є існування, яке принципово відрізняється від предметного.

Предметне, речове існування позбавлене свідомості. Речі існують в часі, але вони про це «не знають». А тому для них їхнього існування не існує. Людина час усвідомлює. В силу такого усвідомлення її існування є принципово відмінним від будь-якого іншого.

Якщо для матеріальних речей та для живих істот, окрім людини, минуле зникає безповоротно, то для представника *homo sapiens* воно зникає дивним чином. Воно зникає, залишаючись. Осідаючи в пам'яті, минуле існує для нас не лише як згадка про минулі події. Минулі події, наші вчинки в минулому впливають на те, що ми робимо в час, який для нас є теперішнім, тобто сьогодні. А це означає, що минуле не зникло, що воно не лише існує, живе в нашій пам'яті, але й продовжує жити, існувати в тому, чим ми зайняті сьогодні. Воно завше актуальне для нас.

Те саме відбувається з майбутнім, яке, здавалося б, існує лише в наших мріях та планах. Але насправді, якщо мрії ще можна визнати такими, що існують тільки в свідомості, то плани є не лише змістом розумової діяльності людини, але й нашим реальним життям, нашою практикою, змістом нашого щоденного існування. Таким чином, майбутнє для людини є не так те, що має ще здійснитись, хоч це також має місце, але й те, що відбувається уже сьогодні. Виходить, що майбутнє з нами, в наших вчинках уже сьогодні, «тут» і «тепер».

Оце «тут» і «тепер» для М. Гайдеггера набуває зовсім іншого змісту, ніж зазвичай це представляє собі пересічна людина, що вульгарно виражається в принципі: жити тут і тепер, жити сьогоднішнім днем, жити сьогодні, тому що «вчора» уже нема, а «завтра» невідомо чи наступить. Жити «тут» і «тепер», або, як передається позиція М. Гайдеггера без перекладу з німецької мови, «Dasein», дійсно означає буття сьогоднішнє, але з суттєвим доповненням.

Людина існує у «вічному тепер», але це «тепер» є більшим, ніж просто тепер. Воно містить у собі як минуле, так і майбутнє. Це зібраний в точці час, де якщо не зникає, то сповільнює свій перманентний неспокій вічність. Ущільнення часу

сповільнює його біг і, таким чином, людина виходить за межі безпосереднього існування. Вона не лише є «тим, чим вона не є», але й «живе не тим, що її безпосередньо оточує».

Ось і зараз, коли ми слухаємо цю доповідь, ми переймаємось не стільцями, столами і стінами, а зосереджені на тому, що виходить за межі цієї аудиторії, а значить живемо не тим, що нас оточує, а чимось іншим. Можна навіть сказати так: ми зайняті тим, чого немає. Ми живемо «ДУХОВНИМ ЖИТТЯМ», яке може реалізуватись і реалізується в різних формах.

Особисте або приватне духовне життя це завжди індивідуальний творчий шлях кожної окремої особистості. Зазвичай його називають біографією. Але оскільки етимологічно термін «біографія» означає опис біологічного розвитку людини, то для того щоб уточнити, – про що мова, кажуть про біографію творчу.

Особиста біографія кожної людини це її життєвий шлях, на якому зустрічаються перемоги і поразки. Якщо їх піддати аналізу в контексті викладеного вище, то виявиться, що вони завжди з нами і впливають на те, чим ми зайняті сьогодні. Перемоги нас окрилюють, надихають – поразки пригнічують, розчулюють, сіють сумнів у наших спроможностях виконати поставлені завдання.

Оскільки людина суспільна істота, то її біографія в тій чи іншій мірі не лише перегукується з долею народу, суспільства, держави, але й є частиною цієї долі. Для громадянина історія рідного народу є його власною історією. Знання історії це не природниче знання, принаймні не повинно бути таким. Воно вимагає до себе екзистенційного ставлення.

Історичне буття – це буття, яке «зацікавлене» в собі, небайдуже до себе. В основі бажання і вміння діяти історично лежить духовність як спроможність виходити в своїх діях не з вузьких сьогоднішніх безпосередніх передумов, а мати історичний масштаб для прийняття рішень. Практичний суспільний досвід попередніх поколінь повинен стати духовною основою сьогоднішніх практичних звершень. Але і цього замало. Необхідною складовою частиною історичних суспільних зрушень є здатність на основі знання історії та сьогоднішніх проблем визначати цілі розвитку і своєю працею творити майбутнє уже сьогодні.

Висновки. Очевидно, що глибоке творче прочитання спадку представників філософії екзистенціалізму, – може допомогти усвідомити сутність та роль духовності у розв'язанні сьогоднішніх проблем. Адже будь-яке вартісне філософське вчення містить у собі латентні істини, які через інтерпретацію із можливих перетворюються в дійсні. У випадку з філософією екзистенціалізму, яка насправді предметом своїх зацікавлень має оригінальність, самобутність, неповторність кожного з нас, маємо можливість розглянути людську суб'єктивність як важливу складову історичного процесу. При певній інтерпретації суб'єктивності, яку культивує екзистенціалізм, вона перестає бути абсолютним запереченням об'єктивності і стає духовністю, що в'яже покоління в цілісний історичний континуум.

ЛІТЕРАТУРА

1. Долгов К. М. От Киркегора до Камю. – М.: Искусство, 1991. – 399 с.
2. Зотов А. Ф., Мельвиль Ю. К. Западная философия XX века. – М.: Проспект, 1998. – 432 с.
3. Худенко А. В. Вопрос Хайдеггера «Что такое метафизика? – Одесса: Удача, 2014. – 148 с.